

Sanomalehtien ulkomaanaineisto

Vaikutustutkimuksesta kansainvälisen kulttuurin tutkimukseen

Suomen Sähkösanomatoimisto lakkautettiin vuonna 1894. Siihen oli syynä lähinnä se, että toimiston johtaja Wasastjerna oli katkaissut yhteydet Venäjän Sähkösanomatoimistoon Pietariin. Kun viranomaiset pyysivät selitystä toimenpiteeseen, vastasi Wasastjerna, että Venäjän toimiston aineisto oli niin tendenssipitoista, ettei sillä ollut mitään arvoa suomalaiselle lehdistölle. (Pikkarainen 1967, 43.)

1 Aluksi

Puuttumatta kansainvälisen viestinnän määrittelyyn (ks. esim. Hellman 1981, 7-9, ja MalMBERG 1981, 4-5 ja 157-158) voidaan todeta, että keskeisiä tutkimuskohteita suomalaisessa tutkimuksessa on ollut viestimien (erityisesti sanomalehtien) ulkomaanaineisto ja sen valikoituminen. Siinänsä ilmiö ei ole mitenkään erityisen suomalainen, vaan sille on helposti osoitettavissa kansainväliset esikuvansa.¹ Suurin osa suomalaisista tutkimuksista on tehty vasta 1960- ja 1970-luvulla, jolloin myös tutkimusperiodi on keskittynyt näihin vuosikymmeniin. Alan klassikko on Raino Vehmaksen 1964 ilmestynyt 'Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto'. Itse asiassa Vehmaksen työn jälkeiset tutkimukset ovat pitkälti toistaneet sekä

menetelmiltään että sisällöltään yleisemminkin sen peruspiirteitä (ks. esim. Hyvärinen & Idänpään-Heikkilä & Virkki 1975).

Viestinnän tutkimusta yleensä ja kansainvälisen viestinnän tutkimusta erikseen on hallinnut lasswelliläinen "kuka sanoo kenelle mitä ja millä vaikutuksella" -paradigma. Sen käyttö on johtanut tutkimuksellisesti ainakin kahteen yksinkertaistukseen. Ensinnäkin vaikutus on käsitetty suppeasti mielipiteen tai käyttäytymisen muutoksena. Toiseksi sisällön ja vaikutuksen välille on käytännössä pantu yhdysmerkki. (Pietilä 1977, 128-129, ja Hellman 1981, 114.)

Näin myös Suomessa ulkomaanaineiston tutkimus on pitkälle keskittynyt viestimille tulevaan ja niiden välittämään aineistoon. Ulkomaanaineiston sisältöä on tutkittu geopoliittisten kohteiden, toimijoiden ja aihealueiden kautta. Tutkimusten tuloksiksi on jäänyt käytettyjen tulokanavien ja maanosien sekä toimijoiden välinen yhteisyys. Viestintäpoliittiseksi johtopäätökseksi on muodostunut riippuvuuden murtaminen turvautumalla vaihtoehtoihin tulokanaviin läntisten maailmantoimistojen sijasta.

Kun halutaan tutkia sekä tarjontaa että käyttöä, on kuitenkin var-

sin hyödyttöntä pitäytyä pelkästään geopolitiittisiin kohteisiin tai aihe-
luokkiin. On hyödyllisempää pi-
tää lähtökohtana sitä, että on ole-
massa journalistinen tuote, jolla
on kaksi "tekijää", toimitus ja
yleisö, ja että nämä kumpikin
muokkaavat journalistista tuotet-
ta omalla tavallaan. Toimitus te-
kee journalistisen tuotteen valit-
semalla ja esittämällä aineiston,
ja yleisö kulutuskäyttäytymisel-
lään.

Näin uutisaineiston tarjonta ja
käyttö muodostavat koodijärjestel-
män, joka perustuu tietyille sään-
nöille. Nämä säännöt ovat sovittu-
ja ja yhteisiä toimituksille ja
yleisölle. Ne koostuvat esimerkik-
si siitä, miten journalistisen
tuotteen muoto ymmärretään (sijoi-
tus, taitto, kuvitus jne.). Kun
toimitus panee uutisen etusivulle
useammalle palstalle, se tietää,
että yleisö ymmärtää muodon merki-
tyksen, ts. sen, että uutinen on
tärkeä. Viestinnän toteutuminen
ja merkityksen siirtyminen ei ole
mahdollista ilman yhteisiä sääntö-
jä, ilman sopimusta niiden merki-
tyksestä. Koodit eivät tietenkään
ole pysyviä, vaan muuttuvat koko
ajan. Toimituksellista prosessia
voidaan kutsua koodaukseksi ja
käyttöä dekoodaukseksi. (Ks. esim.
Fiske & Hartley 1978, 58-67.)

Silloin kun uutisaineistoa tut-
kitaan osana viestinnän tapahtumaa,
ei sitä erota minkään muun journa-
listisen tuotteen tarjonta- ja ku-
lutusmekanismeista kuin se, että
viestimille tuleva raaka-aine on
jo valittu ja muokattu ja että va-
likoinnin ja muokkauksen ensimmäi-
nen vaihe tapahtuu maan rajojen
ulkopuolella. Kansainväliseen vies-
tintään ulkomaanaineiston tutkimus
liittyy vain tulokanavan kautta.

On hyvin vaikeaa kuvitella, et-
tä olisi joitain erityisiä kansain-

välisen viestinnän teorioita, joi-
ta voidaan käyttää. Onkin luonnol-
lista pyrkiä hyödyntämään viestin-
nän yleisiä teorioita. Kun halu-
taan rajata vaikutusproblematiikka
pois (käsitettynä kapea-alaisesti
mielipiteen tai käyttäytymisen
muutoksena), voidaan käyttää hy-
väksi esimerkiksi agenda-setting
-tutkimuksen (suom. päiväjärjestys-
koulukunta, saks. Thematisierungs-
tai Themenstrukturierungsfunktion)
lähtökohtia.² Agenda-setting -funk-
tio on määritelty siten, että jouk-
koviestimien keskittyminen johon-
kin aiheeseen aiheuttaa sen, että
myös yleisö alkaa pitää sitä tär-
keänä (Benton & Frazer 1976, 26).
Nyttemmin agenda-setting -tutkimuk-
sen uudessa aallossa on yleisön
tutkimuksesta siirrytty pois tar-
jonnan ja valinnan prosessien tut-
kimiseen.³

Rajaamalla vaikutus klassises-
sa mielessä pois ja siirtämällä
tarkastelu aiheen ja sen kautta
laajemmin kulttuurin tasolle voi-
daan saavuttaa ainakin kaksi asi-
aa. Ensimmäinen niistä liittyy vai-
kutuskäsitteen laaja-alaiseen kä-
sittämiseen. Enää ei tutkita yksit-
täisen sanoman vaikutusta, vaan
yleisemmin koodijärjestelmien vä-
listä ja sisäistä yhtenäisyyttä.
Toiseksi aiheen tasolla tapahtuva
tarkastelu vapauttaa sisällönerit-
telyn käytöstä. Samalla tarjonta
voidaan yhdistää käyttöön nykyisin
käytössä olevin tutkimusmenetelmin.

Pyrin seuraavassa tarkastelus-
sa luomaan lyhyen katsauksen sii-
hen, miten ulkomaanaineistoa on
tutkittu. Sen lisäksi esittelen
tutkimusta, jonka tavoitteena on
tutkia tarjonnan ja käytön välistä
suhdetta vaihtoehtoisesta lähesty-
mistavasta, mutta käytettävissä
olevin menetelmin. Lopuksi pohdin
mahdollisuuksia tutkimuksen eteen-
päinviemiseen.

2 Suomalainen ulkomaanaineiston tutkimus

STT:n yhteydet ulkomaisiin toimistoihin. Tutkittaessa viestimien ulkomaanaineistoa ei voi olla käsittelemättä Suomen Tietotoimistoa, jonka asema on edelleen keskeinen ulkomaanaineiston välityksessä. Jotta voitaisiin ymmärtää uutisvälityksen kansainvälistymiskehitystä jonkinlaisessa perspektiivissä, on luotava katsaus STT:n historiaan ja sen kansainvälisiin yhteyksiin.

Yleensä riippuvuutta läntisistä uutistoimistoista on totuttu pitämään sodan jälkeisenä ilmiönä, anglo-amerikkalaisuuden eräänä osoituksena. Kuitenkin STT:n ensimmäiset sopimuskumppanit olivat jo vuonna 1919 saksalainen Wolff, ruotsalainen Svenska Telegrambyrån ja englantilainen Reuter. Samoin se sai "informaatioaineistoa" Englannin, Amerikan ja Ranskan konsulaateilta. Vuonna 1922 STT sai yksinoikeuden Reuterin ja ranskalaisen Havasin aineistoon Suomessa ja solmi muodolliset yhteydet Viron, Liettuan ja Unkarin kansallisiin uutistoimistoihin. Venäjän vallankumoukseen saakka STT oli saanut aineistonsa vain Pietarin sähkösanomatoimiston kautta.

Reuterin käyttö vähentyi voimakkaasti, kun STT vuonna 1936 solmi sopimuksen saksalaisen Deutsche Nachrichten Büron kanssa. Tähän sopimukseen sisältyi rauhan aikana myös Reuterin aineisto. DNB:n aineisto muodosti sotavuosina huomattavan osan STT:n ja näin myös viestimien ulkomaanaineistosta. Kuitenkin STT sai TT:n (Tidningarnas Telegrambyrå) välityksellä Reuterin hiljaisella suostumuksella sen palvelun sotatilanteesta huolimatta. (Mårtenson 1962, 18-23.)

STT:n ulkomaanaineiston itsenäisen välityksen (jos itsenäisyydestä ulkomaanaineiston kohdalla voidaan puhua) alkoi 1962, jolloin TT:n kautta saapunut aineistonvälitys lopetettiin ja STT:oon perustettiin oma ulkomaanosasto. Koko ajanjakson 1928 - 1962 STT sai ulkomaanaineistonsa ruotsalaisen TT:n kautta. Järjestely muistutti Ritzaun monopolia 1800-luvun Skandinaviassa. (Tarkiainen 1981, 16.)

Yhteydet neuvostoliittolaiseen Tassiin ovat varsin myöhäistä perua. STT:n virallisen historian mukaan yhteistyö Tassin kanssa alkoi jo 1920-luvulla (Mårtenson 1962, 23). Sopimus jäi käytännössä toteutumatta, sillä viestintä oli hankalaa, koska ei ollut linjajärjestelmää. Puhelinyhteydet luotiin 1930-luvulla ja ensimmäinen kaukokirjoitinyhteys avattiin Neuvostoliittoon vuonna 1939. Varsinaisesti yhteydet alkoivat toimia vasta 1960-luvun alussa. (Pikkarainen 1967, 77.)

Tällä hetkellä STT saa Reuterin, AFP:n, DPA:n, Tassin ja pohjoismaisten toimistojen päivittäiset palvelut, eräiden kansallisten toimistojen (ns. ryhmä 39) sekä APN:n palvelut.

Ulkomaanaineiston määrä. Ulkomaanaineiston määrän tarkastelu viestimissä on välttämätöntä, jotta saataisiin kokonaiskuva sekä sen osuudesta lehdissä että siitä tarpeesta, jonka STT suurimmaksi osaksi täyttää.

On vaikeaa löytää mitään selkeää linjaa ulkomaanaineiston määrässä (ks. taulukko 1). Tämä johtuu oletettavasti kolmesta seikasta. Ensinnäkin tutkimusperiodi ulottuu vasta vuodesta 1961 eteenpäin; ulkomaanaineiston todellinen kasvu on tapahtunut luultavasti huomattavasti aikaisemmin. Toi-

Taulukko 1. Ulkomaanaineiston määrä eräissä sanomalehdissä (%)

Lehti	1961	1971	1974	1978
Aamulehti	20	18	21	26
Eteenpäin	33	-	15	-
Helsingin Sanomat	29	28	36	25
Ilta-Sanomat	-	-	30	24
Kansan Uutiset	25	40	28	19
Päivän Sanomat	18	21	-	-
Savon Sanomat	13	-	7	11
Suomen Sosiaalidemokraatti	19	19	23	22
Suomenmaa	20	13	-	-
Turun Sanomat	25	32	43	-
Uusi Suomi	25	20	27	-

Lähteet: Vehmas 1964, 37 (vuosi 1961); Kivikuru 1976, 55 (1971); Hyvärinen & Idänpään-Heikkilä & Virkki 1975, 117 (1974); ja Nordenstreng & Salomaa 1978, liite (1978).

seksi ulkomaanaineisto, ainakin maakunnallisissa lehdissä, on tyyppillisesti väistyvää aineistoa, jonka arvo määräytyy osittain kotimaan uutisten mukaan. Jos kotimainen tarjonta on runsasta ja uutisarvoltaan painavaa, se syrjäyttää ulkomaan aineiston. Kolmanneksi ulkomaan uutisten määrittely vaihtelee eri tutkimuksissa. Tämäkin aiheuttaa heittoja eri tutkimusten prosenttiluvuissa. Kuitenkin 1970-luvun alussa näyttää tapahtuneen kasvua ulkomaanaineiston määrässä, kun taas vuosikymmenen loppuun päin mentäessä kasvu kääntyy osittain laskuksi. Tarvittaisiin huomattavasti tarkempaa tutkimusta, jotta voitaisiin sanoa, oliko todella kysymys avautumisesta vai sulkeutumisesta ulkomaailmaan päin.

Yleensä tutkimukset eivät ole käsitelleet maakunnallisia lehtiä, joiden lukijakunta on yli 60 % suomalaisesta aikuisväestöstä (Sinkko 1975, 23). Suurimmissa maakunnallisissa lehdissä on omat ulkomaansivunsa tai -osastonsa, mutta pienissä lehdissä ulkomaanai-

neisto saattaa rajoittua yhteen uutiseen kotimaan uutisten joukossa. Ulkomaanaineisto maakunnallisissa lehdissä lisääntyy varallisuuden kasvaessa ja aseman parantuessa: ulkomaanaineistoa pidetään laatulehden yhtenä tuntomerkinä. Kuitenkin ulkomaanaineiston määrä suomalaisissa viestimissä on poikkeuksellisen korkea kansainvälisestäkin verrattuna (Kivikuru 1976, 10). Näin tarjonnan laajuus ja riippuvuus ulkomaisista tulokanavista ovat myös keskinäissuhteessa.

Ulkomaanaineiston lähteet. Vaikka suurimmilla lehdillä on omat tulokanavansa, välittää STT valtaosalle suomalaisia lehtiä ulkomaanaineistonsa. STT:n tuottaman ulkomaanaineiston osuus on 20 - 40 % sen koko tuotannosta päivittäin ja ulkomaanaineiston käyttöprosentti vaihtelee alle yhdestä lähes viiteenkymmeneen. Siitä huolimatta, että STT:a on alettu pitää pääasiassa maakunnallisten lehtien ulkomaan uutisten välittäjänä, on sen välittämien uutisten osuus suuri myös valtakunnallisissa lehdissä. Esimerkiksi Kansan Uutiset saattaa käyttää STT:sta saman verran kuin Aamulehti. (Suosalmi-Suikkanen 1976, 43 ja 61.)

Lehtien käyttämät tulokanavat ovat luonnollisesti samat kuin STT:n, kun on kyse lehdistä, jotka ovat täysin riippuvaisia STT:sta. Esimerkiksi maakunnallinen lehdistö suurimmalta osin - eräitä ilmaisupalveluita lukuunottamatta - ei saa muualta ulkomaan uutisia kuin STT:lta. Sen sijaan valtakunnalliset lehdet, joilla on omat yhteytensä kansainvälisiin uutistoimistoihin ja omat kirjeenvaihtajansa, voivat käyttää vaihtoehtoisia kanavia. Esimerkiksi Helsingin Sanomilla on tällä hetkellä

seitsemän omaa kirjeenvaihtajaa (Moskova, Tukholma, Lontoo, Geneve, Washington, Bonn ja Beirut) ja se saa STT:n palvelun lisäksi Reuterin, AP:n ja UPI:n aineiston sekä eräiden amerikkalaisten lehtien palvelut (esim. New York Times ja Washington Post).

STT:lla ja muilla pohjoismaisilla toimistoilla on jo historiallisesti monia yhteisiä piirteitä. Niiden käyttämät uutistoimistot ovat pitkälti samat. Kaikkien pohjoismaisten toimistojen sisään tulevasta aineistosta Reuterin osuus on noin 50 %. (Weibull & Olsson & Lundqvist 1971, 25-27.)

Reuter on hallitseva myös STT:n välittämässä ulkomaanaineistossa. Sen osuus lähtevästä aineistosta on jopa suurempi kuin saapuvassa aineistossa. Vaikka Reuterin osuus vuonna 1978 (ks. taulukko 2) näyttää vähentyneen, se on kuitenkin lähes aina mukana yhdistelmissä (tyyppiä Reuter-AFP-DPA). TT:n valinnan päättyminen ei muodosta mitään käännekohtaa tulokanavien

Taulukko 2. STT:n ulkomaanaineisto lähteen mukaan (%)

Lähde	Osuus tulevasta aineistosta		Osuus lähtevästä aineistosta		
	1969	1978	1961	1969	1978
Reuter	46.2	37.8	48.9	49.7	38.3
AFP	26.2	21.9	22.1	17.6	4.4
dpa	17.1	21.9	2.2	5.0	3.0
ADN			0.7		
Yhdistelmät					17.0
Tass		14.3	1.7	1.5	1.0
Pohjoismaiset toimistot		3.0	17.4	11.5	14.0
Muut	10.5	4.0	7.0	5.6	3.0
Kirjeenvaihtajat		2.2		9.5	19.3
Yhteensä	100.0	100.1	100.0	100.0	100.0

Lähteet: Vehmas 1964, 37 (1961); Weibull & Olsson & Lundqvist 1971, B41 (1969); ja Kivikuru 1978a, liite 2 (1978)

valinnassa.

Yksi piirre lienee pysyvä, oli tutkimusperiodi sitten sodan jälkeinen tai sitä edeltävä. Tassin osuus tuskin ylittäisi kahta prosenttia; sen sijaan STT:lle tulevasta aineistosta Tassin osuus on lähes 15 %. Kirjeenvaihtajien käyttö uutistoimistojen ohella on lisääntynyt, mikä lienee suoraa seurausta resurssien lisääntymisestä.

Ulkomaanaineiston kohteet. "Lehtien uutishuomio on keskittynyt muutaman harvan maan ja lähinnä euro-amerikkalaisen kulttuurin piiriin. Suuria väestömääriä sekä taloudellisia ja poliittisia voimavaroja edustavia alueita jää siten lähes tykkäänään uutisvälityksen ulkopuolelle." Näin kirjoitti Raino Vehmas vuonna 1964 (mt., 90). Hänen huomionsa pitää edelleen paikkansa, mikä näkyy esim. taulukosta 3.

Taulukkoa tarkasteltaessa voi huomata, että esimerkiksi Pohjois-Amerikan osuus näyttää jonkin verran laskeneen, kun taas Skandinavian selvästi nousseen. Tosin myös näihin lukuihin on suhtauduttava varauksella. Primaarin geopolittisen kohteen määrittely uutisessa on melko hankalaa, sillä useimmissa uutisissa niitä on useita ja luokiteltaessa on vaikea päättää, mikä niistä on tärkein.

3 Ulkomaanaineiston tarjonta ja käyttö: esimerkkinä lukemistutkimus

Tutkimuksen lähtökohdista. Kuten ensimmäisessä luvussa edellä todettiin, silloin kun halutaan tutkia viestintää vuorovaikutuksena, jossa ovat mukana journalistisen tuotteen tekijä, tuote ja käyttäjä, on vaikea hyödyntää edellä

Taulukko 3. STT:n ulkomaanaineisto geopoliittisen kohteen mukaan (%)

Kohde	Lähtevä aineisto	
	1969	1978
Kansainväliset asiat	19.2	7.8
Skandinaavia	9.7	16.9
Länsi-Eurooppa	16.2	28.5
Pohjois-Amerikka	9.7	8.9
Itä-Eurooppa	8.4	5.6
Lähi-Itä	12.7	9.7
Latinalainen Amerikka	1.8	1.0
Afrikka	4.5	9.7
Aasia	8.2	8.9
Australia	0.3	0.4
Kansainväliset järjestöt yms.	9.1	2.5
Yhteensä	99.8	99.9

Lähteet: Weibull & Olsson & Lundqvist 1971, 51; Kivikuru 1978a, liite 2.

esitettyä tutkimusperinnettä. Sitä voidaan käyttää jonkinlaisena yleisenä kehyksenä tarjonnan ja käytön tutkimukselle ja sitä kautta yleisemmin kulttuuritutkimukselle. Tältä pohjalta käytetään seuraavassa esimerkkinä kirjoittajan omaa tutkimusta, jossa on pyritty lukemistutkimuksen menetelmin lähestymään ongelmaa kulttuuritutkimuksen kautta (Rantanen 1981a ja 1981b).⁴

Ulkomaanaineiston käyttöä on itse asiassa tutkittu olemattomasti. Esimerkiksi *Suuri Sanomalehtitutkimus* (1978) ei lainkaan mainitse ulkomaanaineistoa. Vaikkei kiinnostus ennustakaan kovin hyvin lukemista (Miettinen 1980, 239),

vaan ehkä kuvastaa vain vallitsevia näkymättömiä normirakenteita, jotka liittyvät elämäntapoihin, kiinnostuksen suuntautumista voidaan käyttää jonkinlaisena mittarina. Ulkomaanaineistosta kiinnostuksensa ilmaiseva on useimmiten keski-ikäinen mies, joka on opillisesti sivistynyt ja hyvätuoloinen (mt., 124, ja Thunberg & Nowak & Rosengren & Sigurd 1978, 184-185). Sama tyyppi ilmaisee kiinnostuksensa muutenkin ns. kovaan aineistoon sanomalehdessä. Yleisradion teettämässä tutkimuksessa haastateltavilta kysyttiin, minkä television käsittelemistä uutisaiheista he kokivat tärkeimmäksi. Lähes kaksi kolmannesta vastaajista oli sitä mieltä, ettei heidän tärkeimpänä mainitsemansa ulkomaan uutinen kosketa heitä henkilökohtaisesti. (Haapasalo 1974, 12-15.) Ulkomaanaineisto ei kuulu myöskään lehtien käytetyimpiin aineistoihin. Sitä paitsi kaikkiin aineistoihin tutustutaan ylimalkaisesti, selaillen. Etusivulla julkaistut jutut havaitaan paremmin, mutta useimmiten jutun lukeminen pysähtyy ingressin jälkeen. (Miettinen 1979, 16-20.)

Näin jälleen ulkomaanaineiston erottaminen muusta aineistosta on ainakin osittain keinotekoisia. Ulkomaanaineiston erityispiirteenä on sen tulokanava, sen sijaan journalistinen muoto noudattelee muun aineiston muotoa. Tässä vaiheessa ulkomaanaineisto viimeistään lakkaa olemasta kansainvälistä viestintää, siitä tulee journalistinen tuote, joka noudattaa sille annetun esitystavan vaatimuksia.

Käytön tutkiminen on menetelmällisesti jossain määrin ongelmallista. Kun vaikutus-käsite klassisessa mielessä on rajattu pois, voidaan käyttää lukemistutkimuksen menetelmiä. Lukemistutkimuksessa

käyttöön otettu obsläs-menetelmä antaa entiseen luokkamenetelmään verrattuna paremmat mahdollisuudet lukemisen tutkimukseen. Luokkamenetelmää noudatettaessa haastateltavalta kysyttiin, mitä aihepiirejä tämä lukee; obsläs-menetelmässä lehti käydään läpi juttu jutulta, kuva kuvalta. Lukeminen on vielä jaettu kolmiportaiseksi: otsikon lukeminen (havaitseminen), ingressin lukeminen ja lukemisen eteneminen itse juttuun saakka. (Mietinen 1980, 182-183.)

Ulkomaanaineiston tarjonta. Tarjontaa tutkittiin kahden vaiheen kautta: STT:n tarjonta lehdille ja lehtien tarjonta yleisölle. Valittavasti ei ollut mahdollista saada tutkimukseen mukaan kansainvälisten uutistoimistojen ja kirjeenvaihtajien tarjontaa STT:lle. Tutkittavat lehdet olivat Etelä-Saimaa, Hämeen Sanomat, Kainuun Sanomat, Kaleva, Keskisuomalainen ja Savon Sanomat. Kokonaiskuvan saamiseksi tutkimukseen otettiin mukaan sähköiset viestimet (radion suomenkieliset uutis- ja ajankohtaislähettykset ja tv:n suomenkieliset uutislähettykset) ja neljä valtakunnallista sanomalehteä. Sanomalehdet olivat Helsingin Sanomat, Kansan Uutiset, Suomen Sosialidemokraatti ja Uusi Suomi. Tutkimuspäivä oli 28.9.1979 (sanomalehdet) ja 27.9.1979 (STT:n tarjonta ja sähköiset viestimet).

STT tarjosi viestimille 28 uutista. Varsinaisia uutisaiheita oli 16, sillä seitsemän uutista kertoi Tanskan hallituskriisistä, kaksi Iranin ja kurdien välisistä taisteluista sekä kaksi hyökkäyksestä Angolaan. Koko STT:n tarjonta aineisto käytettiin, yhtään aiheita ei jäänyt käyttämättä. Uutistoimistoyhdistelmä, jossa oli mukana Reuter, välitti yli 50 % aineis-

tosta. Aiheiden tasolla tarjonnasta muodostui kokonaisuus, joka ulottui STT:sta sähköisten viestimien ja valtakunnallisten lehtien kautta maakunnallisiin lehtiin, jotka välittivät STT:n aineiston lähes sellaisenaan. Valtakunnalliset lehdet, lähinnä Suomen Sosialidemokraatti ja Helsingin Sanomat, olivat ainoita, jotka omien resurssiansa, etupäässä kirjeenvaihtajiensa avulla pystyivät erilaiseen profiiliin. Omia kanaviaan käyttämällä niillä oli mahdollisuus esittää aiheita, joita muissa lehdissä ei ollut. Tosin ne käyttivät omia kanaviaan välittämään samoja uutisaiheita kuin muutkin viestimet. Sähköisten viestimien aihepiiri oli miltei yksi yhteen STT:n tarjonnan kanssa. (Ks. taulukko 4.)

Maakunnallisten lehtien riippuvuus STT:sta aiheuttaa luonnollisesti sen, että ulkomaanaineisto niissä on lähes sama. Mutta samankaltaisuus ulottuu myös journalistiseen muotoon. Sen lisäksi, että lehdet valitsivat samat aiheet, ne myös esittivät ne samalla tavoin. Yhdenmukaisesti ne painottivat samat uutiset etusivun uutisiksi an-

Taulukko 4. Viisi useimmin toistettua uutisaihetta viestimissä (mukana STT:n tarjonta).

Aihe	STT	viestimet*		
		radio ja tv	valtak. lehdet	maak. lehdet
Tanskan hallituskriisi	7/28	13/20	4/4	6/6
Zimbabwe-Rhodesian hyökkäys	1/28	8/20	3/4	4/6
Neuvostoliiton ja Kiinan suhteet	1/28	8/20	2/4	2/6
Kullan hinta	1/28	2/20	2/4	5/6
Etelä-Afrikan hyökkäys	1/28	2/20	2/4	5/6

*Ensimmäinen luku ilmaisee, kuinka monessa lähettyksessä/lehdessä juttu esiintyi, toinen luku lähettyksen/lehtien kokonaismäärän.

taen näin yhdenmukaisen uutisarvon jutuille. Voidaankin väittää, että aktiivisen uutishankinnan sijasta maakunnalliset lehdet joutuvat tyytymään passiivisen monistajan rooliin, jossa ne vain siirtävät STT:n aineiston journalistiseen muotoon.

Aiheen tasolla ulkomaanaineiston tarjonta muodostaa koodijärjestelmän, joka on yhtenäinen. Yhtenäisyys ulottuu myös journalistiseen muotoon, ainakin maakunnallisissa lehdissä. Toisaalta, myös verrattuna sähköisiin viestimiin, koko ulkomaanaineiston tarjonta muodostaa myös muodon tasolla yhtenäisen koodiston. Sähkeutisten tiivispakkauksesta ei ole pitkä matka otsikon ja ingressin vastaavaan tiivistämiseen. Lyhyitä, sarjamaisia kokonaisuuksia.

Ulkomaanaineiston käyttö. Käyttöä tutkittiin obsläs-menetelmän avulla.⁵ Lukemisintensiiteeteissä ero on tehty otsikon lukemisen (havaitsemisen) ja muun lukemisen välillä. Ingressin ja tekstin lukeminen on yhdistetty, jotta voitaisiin verrata otsikon lukemista (havaitsemista) ja varsinaista lukemista.

On selvää, että lukemisintensiiteetti vaihtelee. Ero on hyvin helppo havaita vertaamalla lukemisintensiteettiä lehtikohtaisesti. Vaikka erot ovatkin mielenkiintoisia, päähuomio ei nyt kuitenkaan ole lehti- tai lukijakohtaisissa vaihteluissa, vaan tarjonnan ja käytön välisessä suhteessa. (Ks. taulukko 5.)

Uutinen Tanskan hallituskrisisistä tarjoaa hyvän esimerkin vertailulle. Tämä uutinen oli julkaistu jokaisessa tutkituista lehdistä. Kolmessa lehdessä (Savon Sanomat, Etelä-Saimaa ja Hämeen Sanomat) se oli eniten huomioitu ulkomaanuutinen, kahdessa muussa (Kainuun Sanomat ja Keskisuomalainen)

toiseksi ja yhdessä (Kaleva) viidenneksi eniten huomioitu. Lehtien tarkempi tarkastelu osoittaa syyn. Savon Sanomissa uutinen oli pantu etusivulle kolmelle palstalle, Etelä-Saimaassa neljälle palstalle takasivulle, Hämeen Sanomissa kolmelle palstalle ulkomaansivulle ja Kainuun Sanomissa premiäarisivulle kahdelle palstalle. Kaikissa näissä lehdissä uutinen oli kahden eniten havaitun joukossa. Ainoan poikkeuksen teki Kaleva, jossa siittä huolimatta, että uutinen oli sijoitettu etusivulle viidelle palstalle kuvan kanssa, se sai vähemmän huomiota kuin ulkomaansivujen suurimmat uutiset. Etusivun kotimaanuutiset vetivät huomion pois yhdeltä ulkomaanuutiselta.

Sijoittamalla ulkomaanuutinen (kuten ilmeisesti mikä uutinen tahansa) esimerkiksi etu- tai premiäarisivulle, kuvittamalla se, varaamalla otsikolle useita palstasenttejä mikä tahansa uutinen kiinnittää lukijan huomion otsikon/ingressin tasolla. Mikään journalistiseen muotoon kuuluvista yksittäisistä tekijöistä ei selitä havaitsemista kokonaan, kysymys on tekijöiden summasta.

Näin koodaus ja dekodeaus ovat pitkälti yhtä: yleisön kulutus noudattaa tarjonnan antamia ohjeita. Yleisö tuntee ja jakaa journalistiset koodit ja toimii niiden mukaisesti. Sanomalehden lukeminen on kuitenkin sosiaalisen toiminnan muoto, joka noudattaa tiettyjä rituaalistisia piirteitä (esim. milta sivulta aloitetaan, lukemistilanne jne.). Vain tietyt sisältöyksiköt ylittävät rituaalistisuuden ja niihin tutustutaan muita paremmin. Luonteenomaista joukkoviestinnälle on, ettei kumpikaan viestinnän osapuoli tiedä, kuka toinen on. Toimittajalle yleisö on kasvoton massa, yleisölle toimittajat ovat

Taulukko 5. Kuuden maakunnallisen sanomalehden kolme eniten havaittua ulkomaan uutista (kuvat ja urheilu sekä ns. pehmeä aineisto eivät ole mukana)

Lehti	Palstam.	Sivu	Kuva	Otsikon/ingressin lukijoita %	Jutun lukijoita %
<u>Etelä-Saimaa</u>					
Tanskan hallitus eroaa	4	taka	x	43.5	15.7
Kuwait karkotti Iranin edustajan	4	taka		38.0	18.5
Kullan hinta	1	taka		28.7	21.3
<u>Hämeen Sanomat</u>					
Tanskan hallitus eroaa	3	ulkom.		28.4	11.5
Egypti/Israel/USA neuvottelut	3	ulkom.	x	25.7	10.1
Kullan hinta	1	ulkom.		22.9	22.9
<u>Kainuun Sanomat</u>					
Kullan hinta	2	etus.		45.4	10.0
Tanskan hallitus eroaa	2	prem.s.		26.4	10.0
E-Afrikka hyökkää	1	prem.s.		25.4	9.1
<u>Kaleva</u>					
Zimbabwe-Rhodesian hyökkäys	3	ulkom.	x	39.4	12.1
OPEC-ministerit Wienissä	2	ulkom.		37.4	6.1
E-Afrikka hyökkää	2	ulkom.		36.4.	7.1
<u>Keskisuomalainen</u>					
Tanskan hallitus eroaa	5	ulkom.	x	22.5	19.8
Zimbabwe-Rhodesian hyökkäys	3	ulkom.	x	18.0	15.3
E-Afrikka hyökkää	2	ulkom.		16.2	15.3
<u>Savon Sanomat</u>					
Zimbabwe-Rhodesian hyökkäys	3	etus.		45.4	10.0
Tanskan hallitus eroaa	2	etus.	x	45.4	25.4

henkilöimättömiä. Näin toimittaja voi koodata käyttämällä yhtä koodistoa ja yleisö dekodata käyttämällä toista. Silloin kun yleisö ei tunne jotain koodia tai dekodaa jutun vastoin tuotteen tekijän intentiota, voidaan puhua poikkeavasta dekodauksesta (Fiske & Hartley 1978, 81). Ritualistisesta lukemisesta poikkeava lukeminen - jutut joihin syvennyttään tarkemmin - ja poikkeava dekodaus ovat tutkimisen arvoisia, koska silloin päästään aineiston sisältöön liittyviin kysymyksiin.

Hyvä esimerkki ritualistisuudesta poikkeavasta lukemisesta on tutkimusaineiston luetuin yksikkö, Keski-suomalaisen irtokuva paavin lentoemännistä, joka tavoitti 61,3 % lukijoista. Irtokuva oli kolmella palstalla ulkomaansivulla. Kuvassa oli paavia kuljettava lentokone lentoemäntineen ja tekstissä kerrottiin, että paavi aikoo matkustaa Irlantiin lentoemäntien kera. Siitä huolimatta, että havaitsemisen tasolla sivun muut jutut ja kuvat tavoittivat suuremmat lukijamäärät, tähän irtokuvaan tutustuttiin kaikkein perinpohjaisimmin, ts. lukeminen eteni kuvatekstiin saakka. Paavin lentoemännät on kurioositeetti monella tapaa. Naiset eivät yleensä esiinny ulkomaansivulla, varsinkaan ns. esteettistä silmänruokaa tuottavina. Myös otsikko tuottaa ilmeisen tahallisen konnotaation suluttaanista ja haaremista tai Charliesta ja enkeleistä. Voidaankin pohtia toimittajan tarkoitusta, kun hän rikkoo harmonisen mutta keinotekoisen kokonaisuuden, asia- ja viihdeaineiston eron. Jos lukijan vaihtoehtona on Tanskan pääministeri tai sotalaivat ja sissien ruumiit, ei ole epäilystäkään hänen valinnastaan, sillä myös lukija etsii kurioositeetteja toimituksen luomasta ko-

konaisuudesta.⁶ Toimittajan intentioiden vastaiseksi poikkeavaksi dekodaukseksi kuva muodostui siten, että vain tähän sisältöyksikköön perehdyttiin lukemalla se ylitse muiden. Kaleva-lehden yhden palstan uutinen Ruotsin ratti-juoppojen valvonnasta on esimerkiksi poikkeavasta dekodauksesta. Tämä sivun oikeassa alalaidassa oleva juttu luettiin kaikkein parhaiten ulkomaansivun kolmestatoista jutusta.

Koodauksen ja dekodauksen suhde on kaikkea muuta kuin yksiselitteinen ja osoittaa jälleen vaikutus-käsitteen tutkimisen mahdottomuuden sanoman tasolla, irrotettuna kulttuurisesta kokonaisuudesta. Ja kun puhutaan sanoman perillemenosta ja vaikutuksesta klassisessa mielessä, on otsikoiden ja ingresien lukeminen vähintäänkin ongelmallista (Miettinen 1979, 25). Vai onko käyttö tässäkin tarjonnan mukaista niin, että lukeminenkin on opittua ja annettua, sähkömäisyyttä suosivaa?

4 *Kansainvälinen viestintä = kulttuurien kansainvälistyminen?*

Viestinnän kansainvälistyminen on tapahtunut tosiasia eikä sitä ole mielekästä irrottaa erikseen kulttuurin kansainvälistymisestä. Kulttuuriteollisuuden eri haaroista ulkomaanaineiston välitys on vain luultavasti vanhin kansainvälistymisen muoto. Jos tarkastellaan koko kulttuuriteollisuutta, on se yhdentynyt niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Sen kansainvälistyminen ulottuu sen kaikkiin osiin. Tähän kehitykseen voidaan laskea kuuluvaksi musiikki-, elokuva-, kirjankustannus-, mainonta-, aikakauslehti- ja sanomalehtiteollisuuden kansainvälistyminen. (Heiskanen

1980 ja 1981.)

STT:n ulkomaisten yhteyksien historiaa selvitettyä saattoi havaita, että yhteyksien solmiminen oli myös sidoksissa poliittiseen kehitykseen. Voidaankin pohdita, missä määrin uutisvälitys kulkee kulttuuriteollisuuden muiden osien kansainvälistymiskehityksen edellä. Siksi olisikin tärkeää tutkia uutistoimistojen ja viestimien ulkomaanaineiston jakelun historiallista kehitystä.⁷ Ovatko uutistoimistojen valtakaudet periodisoitavissa? Milloin Reuterin valtakausi alkoi? Milloin ulkomaanaineisto laajassa mitassa ilmestyi suomalaisiin viestimiin?

Näin ei ole mitään syytä hylätä käytössä olevia menetelmiä, ja tämä koskee myös niitä määrällisiä mittauksia, joita on tehty. Ulkomaanaineistotutkimuksen tuloksiksi ei vain enää riitä, että kansalliset uutistoimistot ja viestimet yleensäkin ovat riippuvaisia läntisistä maailmantoimistoista. Eikä sekään, että tästä riippuvuudesta johtuen uutiset keskittyvät tiettyihin maanosiin ja niiden poliittisiin ja taloudellisiin johtajiin. Mutta voidaan kysyä, mitä riippuvuus aiheuttaa. Vai aiheuttaako riippuvuus yksin enää mitään, vaan kenties se, että journalistinen kulttuuri ja sen käyttämät koodit ovat jo niin kansainvälisiä, että riippuvuudesta huolimatta aineiston tarjonta ja käyttö ovat yhdenmukaisia?

Edellä esitetyissä käyttöä koskevissa tutkimuksissa on käytetty lukemistutkimuksen menetelmää. On tietenkin selvää, ettei se ole riittävä silloin, kun tavoitteena on tutkia viestintää laajemmin, esimerkiksi osana elämäntapaa (ks. esim. Bourdieu 1980).

Kuitenkaan myös käyttöä tutkittaessa ei ole syytä hylätä nykyisiä menetelmiä.

Luonnollisesti myös käyttö on kansainvälistynyt. 1960-luvulla englannin kielestä tuli suosituin koulussa opetetuista kielistä Suomessa. Myös tavaran kulutuksessa on tapahtunut samanlaista kehitystä. (Mitchell 1979.) Suomalaiset syövät Chiquita-banaaneja, juovat Coca-Colaa ja kulkevat Lee-farmareissa. Itse asiassa joukkoviestimien uutisaineisto muodostaa varsin pienen osan käytetyistä kulttuuriteollisuuden tuotteista. Journalistisen tuotteen tekijät ja usein myös tutkijat haluavat erottaa toisistaan kulttuuriteollisuuden tuotteet, jakaa ne esim. uutis- ja viihdeaineiston akselilla. Mutta mistä tiedetään, että käyttäjät tekevät näin? Mikä ero on loppujen lopuksi uutisilla, joissa yhä uudelleen esiintyy eliittihenkilöiden suppea joukko toistuvissa kohtauksissa, ja sarjafilmiin sankareiden näyttämöllä? (Fiske & Hartley 1978, 159.) Molemmat täyttävät oman tehtävänsä siirtämällä ja jakamalla yhteisiä kulttuurikoodeja, ja käyttäjät tuntevat tämän koodiston. Puhuessamme viestinnän kansainvälistymisestä näyttää siltä, että meidän on puhuttava myös kulttuurin kansainvälistymisestä.

Viitteet

Hieman korjattu versio XIV Poliitiikan tutkimuksen päivillä 11.-12.1.1982 Helsingissä pidettyä esitelmäästä.

¹International Press Instituten *The Flow of News* ilmestyi jo 1953. Sen suomalainen seuraaja (Vehmas 1964) ilmestyi 11 vuotta myöhemmin.

²Agenda-setting -funktion alkuperäinen idea on löydettävissä mm. Lippmanilta (1921) ja Parkilta (1925). Ennen vaikutuksen empiirisen mitta-

uksen kautta vaikutus käsitettiin laajemmin, yhteiskuntaan ja sen toimintaan liittyvänä.

³Tyypillinen agenda-setting -tutkimus voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen. Ensiksi joukkoviestimien käsittelemät teemat asetetaan tärkeysjärjestykseen, jossa laajimmin käsitelty aihe laitetaan ensimmäiselle sijalle. Toiseksi kysytään viestimien yleisöltä, mikä on sen käsitys tärkeimmästä poliittisesta kysymyksestä. Vastaukset asetetaan nyt puolestaan tärkeysjärjestykseen eniten mainitun kysymyksen asettuessa ensimmäiseksi. Kolmanneksi näitä kahta listaa verrataan toisiinsa. Jos aiheet korreloivat, on kyse agenda-setting -funktioista. (Weiss 1980, 615.) Nykyisin käsitettä on käytetty vähemmän mekaanisesti esim. maailmantoimistojen roolin pohdinnan yhteydessä (ks. esim. Boyd-Barrett 1980, 19-20).

⁴Lukijoiden haastatteluaineiston on ystävällisesti luovuttanut käytettäväksi VTT Jorma Miettinen, jonka väitöskirjatyön osan aineisto muodostaa (ks. Miettinen 1980).

⁵Lukemisintensiteetti on laskettu laskutoimituksella

$$100 \times \frac{\text{lukijat}}{\text{otos}} \quad (\text{ks. Miettinen 1980, 257}).$$

⁶Miettisen väitöskirjatyön aineiston suosituin kuva oli irtokuva rouva Sanni Valjuksesta, joka näyttää keittiön ikkunasta sisään lentänyttä metsoa otsikolla 'Metso rysähti melkein pataan' (Miettinen 1980, 263).

⁷Esim. Kivikuru (1978b) jakaa sodan jälkeisen anglo-amerikkalaisuuden kahteen kauteen, joista ensimmäinen koski viestintäteknologiaa ja kirjankustannusta sekä toinen lehdistöä.

Kirjallisuus

BENTON, Marc & FRAZER, P. Jean. The Agenda-Setting Function of the Mass Media at Three Levels of "Information Holding". *Communication Research*, 3 (1), 1976.

BOURDIEU, Pierre. A Diagram of Social Position and Life-Style. *Media, Culture and Society*, 2 (3), 1980.

BOYD-BARRETT, Oliver. *The International News Agencies*. Beverly Hills/London, 1980.

FISKE, John & HARTLEY, John. *Reading Television*. London/New York, 1978.

The FLOW of the News. Zurich, International Press Institute, 1953.

HAAPASALO, Jukka. Suomalaiset joukkotiedotuksen käyttäjinä. *Oy Yleisradio Ab, PTS-elin*, Sarja B: 1, 1974.

HEISKANEN, Ilkka. Joukkoviestintä ja kulttuuriteollisuus. Teoksessa SISÄTTÖ, Seppo (toim.). Viestintä uuteen aikaan. *Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja*, N:o 1. Espoo, 1980.

HEISKANEN, Ilkka. Televisio ja kansankulttuurin kehitys Suomessa. Teoksessa SINKKO, Risto (toim.). Televisio ja suomalainen. *Viestintä-*

tutkimuksen Seuran julkaisusarja, N:o 3. Espoo, 1981.

HELLMAN, Heikki. Ajatusten Marshall-suunnitelma. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, Julkaisuja*, Sarja B: 4. Tampere, 1981.

HYVÄRINEN, Pekka & IDANPÄÄN-HEIKKILÄ, Helena & VIRKKI, Juhani. Tutkimus ulkomaanaineistosta. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, pro gradu, 1975.

KIVIKURU, Ullamaija. The American Influence in the Finnish Mass Media. University of Wisconsin, a Master's Thesis, 1976.

KIVIKURU, Ullamaija. A Cultural Invasion in Two Waves. Paper prepared for the IAMCR Conference, Warsaw, 1978(b).

KIVIKURU, Ullamaija. Foreign News on Foreign Terms. Finnish National Commission for Unesco, 1978(a).

LIPPMAN, Walter. *Public Opinion*. New York, 1921.

MALMBERG, Tarmo. Viestintä ja kulttuuri. *Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, Julkaisuja*, Sarja C: 2. Tampere, 1981.

MIETTINEN, Jorma. Sanomalehtien lukeminen. *Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja*, N:o 2. Espoo, 1980.

MIETTINEN, Jorma. Sanomalehtien lukemistutkimuksen menetelmistä. *Helsingin yliopiston tiedotusopin laitos, julkaisuja*, Sarja 1A/2/79.

MITCHELL, Ritva. *Nuorten elämäntyylistä ja kulttuuritoiminnoista*. Helsinki, 1979.

MARTENSON, Gunnar. *Oy Suomen Tietotoimisto - Finska Notisbyråns Ab 75 vuotta 1887 - 1962*. Helsinki 1962.

NORDENSTRENG, Kaarle & SALOMAA, Markku. Studying the Image of Foreign Countries as Portrayed by the Mass Media: A Progress Report. Paper prepared for the IAMCR Conference, Warsaw, 1978.

PARK, Robert E. *The City*. Chicago, 1925.

PIETILÄ, Veikko. On the Effects of Mass Media: Some Conceptual Viewpoints. Teoksessa BERG, M. et al. (eds.). *Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research*. Grenaa, 1977.

PIKKARAINEN, Raija. Suomen Tietotoimisto. Helsingin yliopiston valtio-opin laitos, laudaturtutkielma, 1967.

RANTANEN, Terhi. The Distribution and Reception of Foreign News in Finland. Paper prepared for the Nordic Conference of Mass Communication Researchers, Reykjavik, 1981.

RANTANEN, Terhi. Ulkomaanaineiston tarjonta ja välittyminen. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitos, sivulaudaturtyö, 1981.

SINKKO, Risto. Tiedotusvälineiden kulutus ja sen muuttuminen. Teoksessa LITTUNEN, Yrjö & SINKKO, Risto (toim.). *Yhteiskunnallinen tieto ja tiedotustutkimus*. Tapiola, 1975.

(jatkuu sivulla 69)